

Prof. Dr. Cenk Yaltırak:

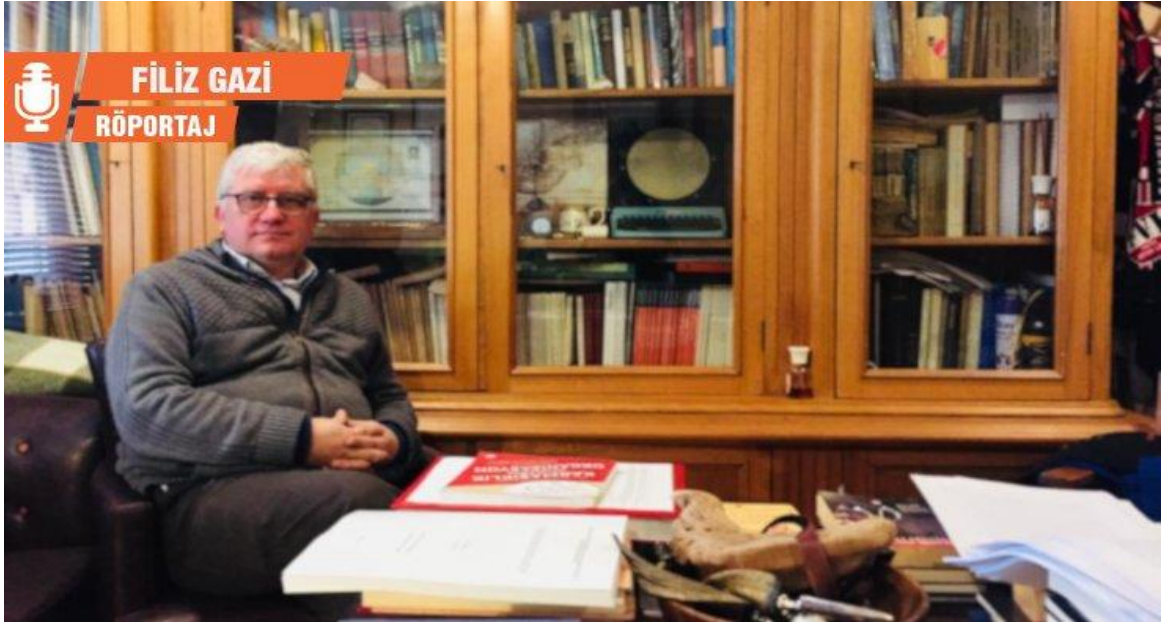
Marmara sifon deliği gibi bütün ülkeyi çeker götürür

SÖYLEŞİ

Filiz Gazi fgazi@gazeteduvar.com.tr

<https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/02/03/marmara-sifon-deliđi-gibi-butun-ulkeyi-cekerek-goturur/>

Jeolog Prof. Dr. Cenk Yaltırak beklenen Marmara depremine ilişkin öngörülerini şu sözlerle anlatıyor: “Zengini de fakiri de herkes aynı havuzda. Üstünden dumanlar çıkan bir şehirde 10 milyonluk bir dairede oturmanızın hiçbir değeri yok. Marmara’nın tüm nüfusunu 20 milyonla sınırlamayıp, bu nüfusu Bursa’da 4, İstanbul’da 20, İzmit’te 3,5, Yalova’da 1, Tekirdağ’da 2 milyona getirirseniz Marmara Bölgesi küvetin içindeki sifon deliği gibi bütün ülkeyi çeker götürür.”

DUVAR- Her deprem sonrası televizyon kanallarında elindeki değnekle harita üzerinde fay hatlarını anlatan uzmanların belirmesi sanırım bu ülkeye münhasır. Yediden yetmişe terminolojiyi anlama gayretimizin nedeni ise çaresizlik.

Oysa dünya dönüyor, yer de sallanır. Yeryüzüne gelişigüzel serpilmiş gibi duran levha hareketlerini anlama gayretim basitlik seviyesi bu. Türkiye’deki faylar, olan ve beklenen depremlerle ilgili bir röportaja böyle başlamamın nedenine gelince...

Hepi topu 45 saniye süren yer sarsıntısının insanların ölümüne sebep olması sanırım yaşadığımız yüzyıla ilişkin çok şey anlatıyor. İstanbul Teknik Üniversitesi, Maden Mühendisliği binasına giderken aklımda olan buydu. Fakat yine de teknik şeyler soracaktım. Fay kırıkları, sismik kesitler, Türkiye’nin neresinde nasıl depremlerin beklendiği gibi... Plan buydu.

Deniz Jeoloğu ve Jeofizikçi Prof. Dr. Cenk Yaltırak'la röportajın ilk dakikalarında bir biliminsanıyla konuşuyor olsam dahi esas mevzunun nerede, hangi fayın, hangi zamanlarda stres boşaltacağı olmadığı anlaşıldı. Teknik soruları usulca kaldırdım. Cenk Yaltırak'la dünyanın ve beklenen Marmara depremiyle İstanbul'un geldiği noktayı konuştuk.

Katıldığınız bir televizyon programında “Bahsettiğiniz projelerin maliyeti ne kadar?” sorusuna “İstanbul’a bir yıl lale ekmezseniz bütün yer bilimlari projelerini finanse edersiniz” yanıtını verdiniz. Deprem araştırmaları için nasıl bütçe alınıyor? Nasıl çalışılıyor?

1996'dan beri farklı araştırma ekiplerinin gemileri Marmara Denizi'nde sismik veri topluyor. Verileri toplayan ekiplerin her biri ayrı ayrı gruplar. Ayrı bütçeleri var. Kendi ülkelerindeki bilim kurumlarından alıyorlar.

Niye tek bir grup oluşturulmuyor? Bu yöntem doğru mu?

Bir bakıma doğru. Fransızlar, Almanlar, Amerikalılar, Türkler... Farklı iş birlikleri var. Herkesin bir amacı var. Projeyi size verenler, topladığınız verilerle bilimsel üretim yapmanızı bekliyor. Projenin belirli bir zamanı var. Diyelim ki, üç yılda bitecek. Siz ne yapıyorsunuz? Veriyi toplaması bir yıl, bilgileri düzenli hale getirmesi bir yıl. Sonraki yılda ise yayınlar yapıyorsunuz. Projede ortaya koyduğunuz bilimsel yayınlarla projenizi kapatıyorsunuz ama veri setiniz bir yerde kalıyor. Başkaları o veri setini sizden istemiyor. Çünkü onlar da bir proje peşinde ve kendi metodolojileriyle yeni bir veri seti topluyor. Bunlar zaman içinde o kadar çoğaldı ki... Marmara dünyada en çok veri toplanan denizi haline geldi. Fakat kimse tüm bu verileri bir araya toplamaya ihtiyaç duymadı. Kendilerince problemi çözdüklerini düşündüler.

Eksik olan neydi? Ya da veriler niçin toplanmadı?

Kişinin konuyla ilgili merakının olması lazım. Yani siz, on tane iş yaparken araya bir de Marmara koyarsanız, Marmara'ya onda bir zaman ayırırsınız. 1995'ten beri Marmara'da çalışıyorum. 1999'da deprem oldu. 2000 yılında Kanada'ya gittim. Prof. Dr. Ali Aksu'nun elinde 1997'de topladığı bir veri seti vardı. ‘Gel, bunları haritala’ dedi. Veri esas olarak fay haritası yapmak için toplanmamıştı. Amaçları oşinografi yapmaktı. Denizin paleocoğrafyasını, yani tarihçesini yazmışlardı, ama toplanan verinin özelliği yapısal jeoloji yapmaya da uygundu. Ali Hoca'nın laboratuvarında o veriyi haritaladım. 2002'de yayınladım. Bu haritayı ben Kanada'da yaparken, Marmara'da Fransızlar veri toplamaya yeni başlamışlardı. MTA da (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü) daha önce veri toplanmış, bazı yerlerde tekrar veri topluyordu. Her iki araştırma grubu da bir görüşü test etmek istediler: Tek bir fay var, onu bulalım... Benim Kanada'da yaptığım haritada ise diğerlerinden farklı olarak daha karmaşık bir yapı olduğu görülüyordu.

‘MARMARA’DA ATKUYRUĞU ŞEKLİNDE, BİRBİRİNE PARALEL FAYLAR VAR’

Sizin haritanızda farklı olan neydi?

Marmara’da çizgi halinde bütün bir fay olmadığı, aksine “at kuyruğu örgüsü” şeklinde birbirine geçen, birbirine paralel faylar olduğu idi. O zaman ben araştırma görevlisiydim. Akademik ortamda bir ağırlığım yoktu. 12 saat çalışacağıma 24 saat çalıştım. 2002’de Marmara Denizi, Saros, İzmit ve Gemlik Körfezi üzerine dört makale yazdım. O tarihe kadar buralar için yayınlanmış bu ölçekte bir araştırma yoktu. İlk defa, buradaki fayların anlatıldığı gibi basit olmadığını, daha karışık olduğunu, eksik bilginin bizi yanlış yönlendireceğini her yerde ifade ettim ama güçlü, sesini televizyonlarda duyurabilen ünlü akademisyenler oldu.

Siyasette güçlü olanı biliyoruz. Nasıl güçlü olduğunu da... Akademisyenin güçlüsü nasıl oluyor?

Bu da bir networking... Bilimsel yayınlarınızla tanınırlığınızı artırmanın yolları var. Konuşanlar toplumun önünde olan, mesela x kurumunun başındaki kişi... Medya onlara gidiyor. Medya her zaman araştırmayı yapana gitmiyor ki! Bunun için medyanın kendisinin bir araştırma yapması gerekiyor çünkü. Şöyle düşünün, restoranda bir sürü insan var. Şef garson, dükkanın sahibi... Bir de restoranın önünde ‘gel, gel’ diyen var ama kimse açığı bilmiyor.

‘TÜRKİYE’DE EPİSTEMİK CEMAATLER VAR’

Bilimcinin kamuoyunun duymak istemediği bir şeyi söyleme çekincesinden kaynaklı bir sorundan bahsetmiyorsunuz. Söylediğiniz başka bir şey...

Kesinlikle... Aslında bu bilimcilerin bir problemi. Doğa bilimlerinde ve hatta sosyal bilimlerde de epistemik cemaatler oluşur. Kendi kapalı çevreleri dışındaki insanlara hayat hakkı tanımazlar. Dünyada da bu böyledir ama daha medenidir. Dünyadaki epistemik cemaatler, sizle akademik ortamda çatışırlar. Yani siz yayın yaparsınız, onlar da size karşı yayın yaparlar. Türkiye’deki epistemik cemaatler ise sizin yayın yapmanızın önüne geçmeye çalışır. Önünüze geçemezlerse çalıştığınız insanları sizle çalışmamaya teşvik eder. Onu yapamazlarsa size mobbing uygulamaya başlarlar. Kadronuzu vermezler. Odanızı değiştirirler. Siz yeter ki, çalışmayın, üretmeyin... Toplum ne ise bilim camiası da özünde farklı değildir.

Haritanıza dönecek olursak... “At kuyruğu gibi, iç içe geçmiş, birbirine paralel faylar var”, dediniz...

Sismik kesitlerden yapılmış bir harita bu. Elimdeki ilk haritadaki veri, yaklaşık 20 bin km’yi biraz geçiyordu. Fakat bu sismik verilerin hepsi kağıt üzerindeydi. JPG formatında fotoğraflardı. 2016’da Marmara’da olağanüstü depremler olmaya başlayınca benim daha önceden haritalandırdığım fay paterni bir anlam ifade etmeye başladı. 1999’dan beri Marmara’da gördüğümüz sismik aktivite değişti. Çok kişinin dikkatini çekmedi. Hiç deprem olmayan, benim

çizdiğim bir fay var: Doğu Marmara fayı. O fayın üzerinde deprem olmaya başlayınca fayın kendisinin gerçekliği ortaya çıkmaya başladı.

Bunun üzerine toplumu daha iyi bilgilendirmek ve işin kalitesini yükseltmek için doktora öğrencim Murat Şahin’le araştırmayı daha ileri taşımak için Marmara’nın iç yapısını sayısal 3 boyutlu hale getirmeye başladık. Amerika’da, Avrupa’da bilimsel verilerin kamuya açılması mecburidir. Devlet parasıyla topladığımız bilgileri kendi odanızda bir bilgisayarda saklayamazsınız. Bütün dünya bilimcileri sizin yaptığınızı denetler, bakar. Fakat bizim ülkemizde insanların verilerle işi bitse dahi saklar paylaşmaz. Ben bunu yaşadım. Mesela arkadaşımın elinde Marmara verisi var. Üstelik proje de başta ben de varım. Sefer tarihi gecikiyor, o sırada başka görevim olduğu için gemide bulunamıyorum. Proje bitiyor, makaleler yazılıyor ama arkadaşımız size o veriyi vermiyor. Amerikalı çalışanlarda ise en sonunda kurallar gereği veriler paylaşılıyor.

Böyle bir hakkı nasıl oluyor?

Şöyle var... Topladığımız verinin öğrencilerimiz ve bizim tarafından kullanılma süresi var. Bu kullanım süresi uzatılabilir. Amerikalılar, şu şahıstan onay alırsanız biz size veririz, diyor. Siz sadece zaman kaybediyorsunuz.

Başka bir örnek anlatayım. Mesela bir kamu kuruluşu... Elinde Marmara ile ilgili veriler var. Fransız ekibe sismik kesitler vermiş. Fransız ekibe verdiğiniz kesitleri bana da verin diye başvuruyorsunuz. Cevap veriliyor. Bu veriler gizlidir. Fransız’a gizli olmayan şey, bana gizli. Bu anlaşılabilir bir tutum. Marmara’da binlerce km veri var elinizde, yapacağınız işte hata payını azaltma gayretindedesiniz. Gizlilik anlaşması dahi imzalarım diye başvurmuşsunuz ama sonuç olumsuz. Buna aldırmayıp çalışmaya devam ediyorsunuz. Yoksa zamanla iş üretmez hale gelirsiniz.

Siz de sabırla verileri topladınız...

Aslında daha önceden toplanmış verileri bir araya getirdik. Dağınık taneleri vardı. Ben onları teker teker bulup, dizdim. Şu anda bütün Marmara’da toplanan verinin sadece yüzde 20’si bana ulaşmamış durumda. Oluşan verinin yüzde 80’i inanılmaz muhteşem.

‘AKTİF FAY HARİTASI ARTIK GEÇERLİ DEĞİL’

“Muhteşem” dediniz. Bize ne faydası var bu verinin?

Marmara’da eski senaryolar artık geçersiz. Eksik bilgilere bakılarak önlem alınamaz, tehlikenin boyutu belirlenemez. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin (İBB) yaptığı deprem senaryosu ya da MTA’nın (Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü) kullandığı Marmara Denizi aktif fay haritası artık yeterli değil. Yanlış değil ama eksik. Mesela Allah korusun siz bir hastalığa yakalandınız. Vücudunuzda semptomlar var, şüpheleniyorsunuz... İlk önce pratisyen, sonra uzman doktor, sonra tahliller... Ameliyat masasına kadar giden süreçte dünya kadar iş yapı-

yor. Benim topladığım verilerde yüzün üzerinde bilimcinin emeği var. Çok sayıda geminin verisi var. Dağınıktı, birbirleriyle alakaları yoktu. Birbiri ile rekabet eden kişiler arasında dağılmıştı. Bunları bir araya özel bir yazılımla 3 boyutlu harita yapacak şekilde bir araya getirdik.

Daha önce Murat ile tarihsel depremleri hasar alanları ve fay arasındaki ivme ilişkisine dayanan tarihsel bir deprem modeli ürettik. Tarihsel depremleri analiz etmek için bir metodoloji geliştirdik. İlk defa yapıldı bu. Marmara Denizi yaptığımız bu 3 boyutlu harita ile iki yıl sonra tarihsel depremleriyle, deformasyonlarıyla, biriken ve değişen stresleriyle, olacağı biteceğiyle her şeyiyle en bilinen deniz olacak. Böyle bir model yalnızca San Andreas fayları için var.

‘HER ŞEYİMİZİ DEĞİŞTİRMEK ZORUNDAYIZ’

Defaten duymaktan bıktığınız şeyi söylemek zorundayım. Yine de depremin zamanını veremiyorsunuz.

Depremin ne zaman olacağını bilmek istiyor musunuz? Bu yapıyla hangi cesaretle? Bakın depremde güvenli açık alan kişi başı 2,5 metrekaredir. Şu anda İstanbul’da kişi başına 50 santimetrekare güvenli alan, bazı yerlerde 1,5 metrekare. Bazı semtlerde 33 santimetrekare. İstanbul’un dar bir sokağını düşünün. 6- 7 katlı apartmanlar var. Aralarındaki sokak genişliği, kaldırım ve yolla birlikte 6 metre civarında. Her dairede ortalama 4 kişi yaşıyor diyelim. Apartman sayısını da düşünün, o insanlar deprem olduğunda nereye çıkacaklar? Evlerinin önüne. Peki, evlerinin önünden ulaşabilecekleri güvenli alana kaç yüz bin kişi gidiyor olacak?

Marmara’da deprem bilinse dahi bilinmesinin sonuçları deprem kadar yıkıcı olacak bir yerleşim paterni var. Marmara’nın tüm nüfusunu 20 milyonla sınırlamayıp, bu nüfusu Bursa’da 4 milyona, İstanbul’da 20 milyona, İzmit’te 3,5 milyona, Yalova’da 1 milyona, Tekirdağ’da 2 milyona getirirseniz Marmara Bölgesi küvetin içindeki sifon deliği gibi bütün ülkeyi arkasından çeker götürür. Bir an önce bütün bakış açımızı, her şeyimizi değiştirmek zorundayız. Bu paradigma değişmesi tarihsel bir açmaz...

‘ORTA ANADOLU’YA FABRİKALAR TAŞINARAK HAYAT İNŞA EDİLMELİ’

Bu röportaj bir televizyon kanalında yapılıyor olsaydı büyük olasılık bu soruyu bu şekil soramazdım. Yazıya dökerken yumuşatacağımı farz ederek soruyorum. Şu aşamadan sonra yapılacak bir şeyler olsa da yapılamayacağını düşünüyorum. Deprem, şimdi de olabilir. Geç kalınmış değil mi?

Bunu düşünmeyeceğiz. Bunu düşünürsek hiçbir şey yapamayız. Çözüm var. Mesela bir gemi kazasında nasıl önce kadınlar, çocuklar kurtarılıyorsa benzer bir sıra izlenmeli. Bütün kıyı kentlerinde, yazlık yerlerde ikinci evler var. İnsanlar bu evlerde sadece üç ay yaşıyorlar. Korkunç bir atıl ekonomi var. Türkiye’de aslında konut sıkıntısı yok. Hatta Türkiye’de boş konut fazlası var. Karı koca emekli insanlar İstanbul’a geliyor. Neden geliyorlar? Buldukları şehirlerde doktor, hastane yok, ısınamıyorlar çünkü doğal gaz yok, çevrelerinde kimse olmayın-

ca güvenemiyorlar. Diğer insanlar da kışın gidiyor. Yalnız başına kalmak istemiyorlar. Yaz mevsimi bütün dostlar orada. İstanbul'a gelip torunlara bakıcılık yapıyorlar. Bu insanların emekli maaşlarını yeniden düzenleseniz, kendini güvende hissedeceği hastaneler yapıp, ihtiyaçlarını giderseniz İstanbul'un nüfusunu hızla azaltmaya başlarsanız. Nüfus, iç göç teşvik edilerek azaltılmalı.

Diğer çözüm... Mesela Marmara Bölgesi'nde yaşı 20 yılı geçmiş, ekonomik ömürlerini tüketmiş fabrika sahiplerine Orta Anadolu'da arazi gösterilsin. Belli bir süre vergi muafiyetinden faydalansınlar. İstihdamlarına da konut yapma zorunluluğu getirseniz. Oraya gidiverseler. Anadolu kentlerine yalnızca TOKİ'lerle hayat veremezsiniz. Daha yatay mimari ile birlikte, fabrikaları da taşıyarak bir hayat inşa edebilirsiniz. Biz Türkler dikey yaşamaya alışamayız. İnsanlarımız ufki bir hayattan gelen kültüre sahip, şaküli yaşam onları daraltıp hırçınlaştırıyor. Kapalı kutularda sürekli çalışan bir toplum içine kapanır.

'BÖYLE GİDERSE ÜLKEDEN GİTMEYİ DÜŞÜNÜYORUM'

Cenk hocam, İstanbul'dan kimse gitmek istemiyor...

Gitmezlerse kötü olur. Ben görevimi tamamladığımda, elimden geleni en üst düzeyde yaptığımda bir ilerleme göremiyor isem haliyle gitmeyi düşünüyorum. Dert anlatarak geçireceğimiz uzun yıllar yok önümüzde, vakit dar. Ailemi düşünmek de sorumluluklarım arasında. Yine de her şeyi getirebildiğim en üst noktada devlet bir şey yapar umudunu taşıyorum hala. Eğer olmaz ise henüz ortaya koyamadığım yeni verileri bir web sayfasına koyup, bölgeden, hatta belki de bilimsel ömrümü adadığım ülkemden ayrılmayı bile düşünebilirim. Türkiye'nin başına gelecek ekonomik analiz dahi arkadaşlarımla yaptığım çalışmalarım da var. Toplum bölünmüş. Oysa bir an önce karar gücü olanlar inisiyatif almak zorunda. Eğer bir noktaya ilerleyemez, yapılacakları hep beraber yapmaz isek hepimizin işimiz zor.

İstanbul'dan değil, yurt dışına çıkmaktan bahsediyorsunuz.

Evet, tabii... Ailece hayatta kalırsak, deprem sonrasında yaşanacak o acılara tanık olmak kolay olmayacaktır. Siz çok sevdiğiniz bir insana diyorsunuz ki, onu yapma, bunu yapma, böyle yapma, bak öleceksin, yapma, yapma... O kendi doğrultusunda devam ediyor. Bir süre sonra ne olur? Kendi haline bırakırsınız. Kafanızda onun kendini yok edişini kabullenirsiniz. Ben İstanbul'u güzel hatırlamak istiyorum.

İnsanlar gerçekiğın farkında değil. Mesela medyada deprem olgusu üzerinde konuşuluyor değil mi? Gazeteci soruyor, hocam sizin eviniz nerde? İlk tanışıyor, sorduğu soru bu. Sonra kendisinin nerde oturduğunu, annesinin, babasının nerede oturduğunu söylüyor. Oradaki binaların güvenli olup, olmadıklarını öğrenmek istiyor. Cevap veremiyorum çünkü ben de kesin bilmiyorum. Doğal olarak korkuyor. “Doktor bana ne olacak?” diyor. Çünkü herkes çaresiz hissediyor. Bir TV programında sınırlanmış bir zamanda derdini anlatmaya çalışıyorsunuz. Sonra soru soran gazeteciler fark ediyor ki bir derdiniz var. Benim derdim TV’de insanlar beni tanısin, sevenlerim olsun değil. Bir şey yapalım artık diye. Ben yapmam gerekeni elimden geldiğince, tüm imkânlarımla sonuna kadar arkadaşlarımla yapıyorum, haydi siz de kırıdayın demek istiyorum.

‘İNSANLAR, HER ŞEYİ DEVLETTEN BEKLEYEREK KENDİ GÜÇLERİNİ AZIMSİYORLAR’

Cenk hocam, dayanıksız evlerde oturanlar yoksullar. Ölecek olanlar da onlar. Yani herkes çaresiz değil.

Hayır... İnanır mısınız, bunun zengini, yoksulu yok, herkes etkilenecek. Evinizden sağ çıktığınızda ilk iş şehirden ayrılmak isteyeceksiniz. Ama bu kolay olmayacak. Böyle büyük ölçekli doğal felaketler sonrasında insanların, toplulukların davranışlarını öngörmek mümkün değil.

(Cenk hoca, bu noktada ‘Söylediklerimi yazma’ diyor. Öngördüğü tablo ağır)

Aynı dizi filmlerdeki gibi... Bununla ilgili sosyolojik deneyler var. Çaresiz insanların neler yapacağıının sınırını bilmiyoruz. Dere taşıyor. Taşan dereден malzemeyi yağmalıyor insanlar. “Zaten denize gidecek, sigortadan parasını zaten alacak” diyor. Eviniz yıkılmış, altta bağıriyorsunuz, vicdanlıysa sizi kurtaracak, değilse malınızı yağmalayacak. Fabrikalar, evler bir anda değersiz hale gelecek. Üstünden dumanlar çıkan bir şehirde 10 milyonluk bir dairede oturmanızın hiçbir açıdan değeri yok. Bu olayda zengini de fakiri de herkes aynı havuzda. Titanik’te kömür atanlar gibi lüks kamarada olanlar da beraberdiler. İnsanlar, her şeyi devletten bekleyerek kendi güçlerini azımsıyorlar. Oysa kendilerinden taraf olmalılar. Deprem konusunda talep eden ve baskı yaratacak olan onlar. Oyları, talepleri çok değerli. O oyları bu sorunları çözümler diye verdik diyecekler. Kişilerin siyasi ikbaline dur diyecekler. Ben bu Karagöz Hacivat gölge oyununda seyirci değilim. Bu oyuna halk Tuzsuz Deli Bekir olarak müdahale etmeli.

‘KALABALIK ŞEHİRLER TÜRKLER İÇİN TEHLİKELİ’

Kast ettiğimizi anlıyorum ama tam katılmıyorum. Misal, başka bir eve çıkma imkanı yok. Ne yapabilir?

Mesela bana mail atıyor. Hocam, 55 yaşındayım, emekliyim. Eşim de emekli... İki çalışan çocuğum var. Burada şu semtte, kirada oturuyoruz. Şu kadar para veriyoruz. Emekli maaşımızla zaten zor geçiniyoruz. Sosyal medyadaki hesabınızda diyorsunuz ki, herkes memleketi-

ne veya daha küçük şehirlere dönsün. Nasıl olacak? Dedim ki, cesaret edeceksiniz! Aradan zaman geçiyor bir mail geliyor. Yapmış, memleketine dönmüş, anlatıyor emekli maaşı yetiyor, kira ucuz. Teşekkür ediyor “Siz demeseniz biz yıkılacak bir evde, huzursuz huzursuz yaşayacaktık” diyor. İki kişi daha depremden kurtuldu diye seviniyorum. Aslında her giden iki kişi belki de geride kalan iki kişinin kurtarılmasına neden olacak. Nüfus azaldıkça, arama-kurtarma dahil yapılacak her şey daha kolaylaşacaktır.

Bakın İstanbul’da iş üretmeyen yetişkin insan sayısı 7 milyon. İstanbul nüfusuna 1999’dan sonra eklenen 7 milyon insan bu kentte sürekli yatırım yapılmasına, trafiğin tıkanmasına sebep olan bir hareketlilik. Otobüsler tüm gün insanlarla dolu. Avrupa’ya gidin, iş saatinde hiç kimse yoktur otobüslerde. Gece saat 10:00’dan sonra sokakta insan yoktur. Herkesin işi var, işi olmayan adam şehirde yaşama zorunluluğu hissetmiyor. Biz ise bir ekmek bulurum diye gelen insanlarla dolu bir kentte çok kalabalığız. Anadolu’yu boşaltan politikaları bırakmak lazım. Bakış açınızı değiştireceksiniz. Kolay değil. İnsanlar sabit fikirli. Kendi doğrularına inanıyorlar, yanlışlarını saklıyorlar.

İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden Murat Önderman hocamız, ‘Türkiye’de düzenli anarşi var’ diyor. Kanun, nizam var ama insanlar bu kurallara uymuyor. Bu kuralsızlığın bir nedeni var. Biz çok kalabalık şehirlerde yaşayamayız. Kalabalık şehirler Türkler için tehlikeli. Bakın, bizde beylik değimiyle “personal space” (Kişisel alan) 1 km. Bozkır toplumları, birbirine yakın yaşam birimleri kuramazlar. Gidin Asya’ya en yakın yurt çadırı üç km uzaktadır. Neden? Birinin sürüsü diğerinin sürüsüne karışmaz. Çünkü biri hastalanırsa ötekine bulaşmaması gerekir. Uygarlık dediğiniz şey aslında bana göre barbar bir kaynakla oluştu. Barbarca tüketen, canlıları yok eden, kendini de yok eden bir şey, ileri bir ahlaki sisteme sahip değildir. Olamaz... Teknolojik olarak ne kadar ilerlerse ilerlesin erdemi yoktur ve ikiyüzlüdür. Her şeyi yok eden bir uygarlık, ilkeldir. 21.yy’da bozkırın sağladığı özgürlüğü, gelişen teknoloji ile harmanlayıp yepyeni bir yaşam tarzı üretebiliriz. Avrupalı, dünyanın kaynaklarını sömürerek kendi ülkelerini tamamını yaşanır bir düzeye getirdi. Avrupalının en kalabalık şehirleri bile alansal olarak geniş ve yaşanabilir durumda. Nüfusu ülkeye dağıtabiliyorlar. Onlar yolları, demir yollarını en uzak yerleşimlere ulaşabilinler diye yaparken biz insanlar İstanbul’a gelsin diye yapıyoruz. Burada bir terslik var. Mesele tek başına yol yapmak yeterli değil, ülkenin her karışını yaşanabilir kılmak önemli.

‘21. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI BU GEZEGENDE FARKLI OLACAK’

Röportajın burasında teknik sorular sormuyorum hocam... Orada hangi fay var, burada ne olacak gibi. Hayatta kalmak için aslında anarşist tercihler öneriyorsunuz.

Esas mesele teknik konular değil ki... Benim depreme bakışım genel olarak toplumdan, devletten farklı. Televizyonda laleye şu kadar para harcanyor dedim. Ben o paraya muhtacım demedim. Lale yetiştiricileriyle meselem yok. Bir şeye para bulabiliyor, deprem için çalışmalara bulamıyorsanız bir sorun var demektir, onu işaret ettim.

Kentlerin imkânları, vazgeçilmez tarafları olduğu yönünde kanıksadığımız alışkanlıklarımız var. Bunun da sebepleri var. Sizce neler o sebepler?

Toplumun önünde olan insanların ufuksuzlukları sebep oluyor buna. 21. yüzyılın ikinci yarısı bu gezegende çok farklı olacak. Küresel ısınma, salgın hastalıklar, deprem gibi doğal felaketler sonucunda oluşan ekonomik kaoslar dünya toplumlarını çok etkileyecek. Çünkü nüfus hızla artıyor. Onun için geniş alanlara sahip, kilometrekareye az insan düşen bozkırlar kazanacak. Yıllarca şu anlatıldı. Türkler, göçebe bir toplum. Hayır, göçebe değil Türkler. Göçebelik bir Batı efsanesi. Çünkü Türkler iklime uyum sağlamak için batıya ilerlediler. Asya çölleşmeye başladığı için. Yaşam tarzı ile büyük göçler farklıdır. Tüm Amerika, Avustralya göçebe o zaman. İnsan uygarlığında iki alan var. Birisi akarsu kenarında başlayan ‘Statik yerleşikler’ diğeri ise bozkırlarda, Kuzey ormanları periferisinde yaşayan ‘Dinamik yerleşikler’. Statik yerleşikler bir yeri duvarla çeviriyor ondan sonra da bir güvenlik sorunu icat ediyor. O güvenliği sağlayacak otoriteyi icat ediyor. Sosyalizmde de böyle, kapitalizmde de aynı prosesten geliyor. Güvenliği sağlayan, sizin adınıza bir kuvvet var ediyor. O kuvvet, tek başına kral da, başkan da ya da gücünü ilahi bir temele dayandıran bir otorite de olabilir.

Sizi bölüp yönetebileceği bir başka ide mesela halkların kardeşliği veya göstermelik bir demokrasi de olabilir. Hiç fark etmez. Sizi bir arada tutmanın kurallarını bunlar icat ediyor, sizi sorunlarla meşgul ediyor ve şuna ikna ediyor; büyük kentlere toplanın, daha çok çalışın, daha çok tüketin ve ben otoritemle, artan servetimle sizi yöneteyim. Karşımızda büyüyen dünya sorunlarını kaynağında kadim Mezopotamya’dan gelen hastalıklı yapı olduğunu göremiyoruz. Batı-doğu ya da kuzey-güney çatışmalarının hepsi sanal. Hepsi aynı canavarın başka bir yeri.

Eski bozkır toplumlarına baktığınız zaman ise kültüründe servet yaratma yok, mülk edinme yok... Kentte ise herkes evi olsun istiyor. Herkesin iki evi var. Hem yazlığı hem kışlığı var. Bunun kökeninde dinamik yerleşiklik var. Fransız yazın köyünde kışın Paris’te yaşamaz. Biz bozkır toplumuyuz. Dinamik yerleşik toplumlarız. İklim ve hava durumuna göre yaşadığımız yeri değiştiririz. İki noktanın arasında gider geliriz. Bu ekonomik bir davranış ama bunun yaparken esiri olduğumuz Mezopotamya kültürü ile ürettiğimiz şey statik yerleşiklerin kentleri. Bu yanlış. Bu tür bir yapılaşmayla depremi çözemeyiz. Mümkün değil. Yani siz merkezi planlamayı ortadan kaldırdınız ama artık sayısal planlama dönemindeyiz. Hollanda dünyanın en büyük tarım devlerinden biri. Alan olarak Ergene Havza’sı kadar. Bilmem kaç kot pantolon fabrikası Ergene Havzası’nı yok ederek koskoca bir Hollanda’yı yok ediyor. Bu hiç akıllıca değil. Türkiye büyük bir ülke, herkes için ev yapacak kadar yeterince alan var. Gelecekte evinde çalışacak insanlar. Artık kalabalık şehirlerdeki binalara toplanıp, daha çok tüketmek ve Marmara’daki şehirleri kanser gibi büyütmenin bir âlemi yok.

‘HAYATI, EKONOMİYİ ORAYA GÖTÜRÜYORUM DEMELİSİNİZ’

İnsanların oluşturulacak yeni yaşam alanlarına gitmeleri için vaatleri duymaları gerek değil mi?

Siz Orta Anadolu’da ring halinde hızlı tren yaparsanız, kıraç, verimsiz, işlenmeyen topraklarda fabrikalarınızı kurarsınız, yüksek plato olduğu için güneş enerjisinden faydalanırsınız, dağlardan su getirirseniz orada hayat başlar.

Bir kere İstanbul’da fabrika giderleri daha fazla. Alt yapı giderleri fazla. İnsanların maaşları ev almaya kira ödemeye yetmiyor. Anadolu’da bir proje yaparsınız... Niğde’den Kayseri’ye kadar mevcut kentlerin arasındaki boş alanlara 21. yüzyıla yakışan yepyeni bir yaygın alanda mega kent planlıyorsunuz. Ama nasıl mega kent? Dikine değil, yatay bir planda ve mimaride. Kanadalılar bunu yapıyor ve insanlara çevreci küçük prefabrik, bize hiç yabancı olmayan yurtlar satıyorlar. Sadece konut yaparak sonra insanları oraya yerleştirerek, ekonomiyi oluşturamazsınız. İş yerini oraya taşıyorum, hayatı, ekonomiyi oraya götürüyorum demelisiniz. Siz ne yapıyorsunuz? Trakya’da organize sanayi bölgelerine izin veriyorsunuz. Bu ne demek? Trakya’ya Anadolu’dan bir sürü insan göç edecek demek. Trakya’nın zemini zayıf, fayların dibinde. O insanlar o maaşlarla hangi evlerde yaşayacaklar sizce? Kendilerine villa mı alacaklar? Yanlış yapıyorsunuz! Herkes Titanik’e binsin istiyorsunuz.

‘MARMARA KENTLERİNİN HALİ GİGANTİZM GİBİ BİR ŞEY’

Çok başka gündemler konuşuluyor. Çoğu kısır döngü tartışmalar, konular... Çok güzel ama ütöpik geliyor söyledikleriniz.

Tamam, işte! Bunu konuşamamanızın sebebi entelektüel kültürün yerlerde sürünmesi. Hocam siz siyaset yapmayın diyorlar. Siyaset diye bir şey yok, ben hayattan bahsediyorum. Siyaset sadece birilerinin mevki kazanma mücadelesi. Siyasi ideolojiler var mı? Var. Kendi ideolojilerle ilgili yazıyor muyum? Evet. Ama ben başka bir şeyden bahsediyorum. 2004’te depreme karşı ne yapılacağını, 2004’deki nüfusa göre yazmıştım. İstanbul’da artık şehrin içinde zorlanan yaşayamayan kaç Trabzonlu, Tokatlı, Erzurumlu, Sivaslı var? Kaçı ekonominin dışında oturuyor. İnsanlar memleketlerine geri gitse orada hayat başlayacak. Oysa sadece yazın gidiyorlar.

Marmara kentlerinin hali gigantizm gibi bir şey. Kollarınız devasa, kafanız devasa, ağırsınız hareketleriniz zor bacaklarınız çita gibi... Bu şekilde devlet ayakta duramaz. 20 yıl önce bunları söylemeye başladığımda senaryo o zamana göre idi. Her yapmadığımız yıl artacak. Vakit var mı? Bilmiyoruz ama 3 yıl, 5 yıl, 10 yıl sonra olursa hala vakit var. Onun için yarın vakit var mı demeden, her gün bu işi yapmalıyız. 2002’de makaleleri yayınladığımda ‘Ya zaten deprem olacak’ deseydim, gitseydim bugün ürettiğim hiç bir şey ortada olmayacaktı. Böyle düşünün.

‘SAĞ SOL; HEPSİ UYDURDUKLARI SINIRLAR OYSA HAYAT ÇOK BASİT’

Siz gazeteci olmanız dışında antropologsunuz. Felsefi olarak anarşizm, Kropotkin’in Orta Asya-Sibirya’da öğrendiği bir şeydir. Kropotkin Türklerle karşılaştıktan sonra mülkiyetsiz toplumla tanışıyor. O zaman görüyor ki, bütün hayvanlar, canlılar, insanlar ortak bir yaşam biçimi içinde yaşıyor. Hayvanlar mülk değiller. Onlar da yaşayan bir birey. Doğadaki zor şartlarda yaşayan canlılar diğeri ile kırıncı bir rekabet halinde değil. Aksine birleşik bir sistem var. Bunun üzerine dönüyor ve Darwin’e alternatif “Karşılıklı Yardımlaşma”yı yazıyor. ‘Evrım rekabetle değil karşılıklı yardımlaşmayla yürür’ diyor. Kropotkin’in hatıralarında bunları coğrafyacılı bir arkadaşının anlattığını okursunuz. “O her şeyi anlatıyordu ama hiç bir şeyi yazmıyordu. Onun yerine ben yazdım” diyor. Kropotkin, devletsizliğin olmadığı yerde ‘töre’ denilen yasanın, yazılmış yasalardan güçlü olduğunu gördü. Kropotkin’in anlattıkları, aslında bizim anarşizm diye bildiğimiz şey değildir. Statik yerleşikler, dinamik yerleşikleri tehlike olarak görür. Çünkü neden? Dinamik yerleşik toplumlar, statik yerleşik toplumlarla bir arada bulunamazlar. Bu iki kültür arasında çok sık sorun çıkar.

Murat Önderman ‘Düzenli anarşizm’ diyor. Hoca bu karmaşanın yaşamı zorladığını anlatıyor. Aslında insan bozkırda özgür. Asfalt yok, yol yok. Hipotenüsten gidiyor. Dümdüz gidiyor. Örneğin başka birine gidiyor. O ikisinin yolu kesişiyor ama çarpışmıyorlar. Çünkü kişisel alan çok yüksek. Bizi kalktılar, kalabalık, yaşanmaz hale gelmiş dikey kentlerin içine tıktılar. Şimdi hepimiz birbirimizin yolunu kesiyor, çarpıyoruz. Çarpıkça kavga ediyoruz. Kavga ettikçe, iletişim biçimimiz kendini savunma içgüdüsüne dönüyor.

‘ABORJİN NERESİ YANACAĞINI BİLİR, ORASI YANMADAN YAKAR ORAYI’

Kimse kapitalizmin, sosyalizm anlatılarını, sağ sol kavgasının dışına çıkartamıyor kendisini. Çünkü okur yazarlık bu kavramların içinde icat edilmiş. Hep bunu okuyorsunuz. Sağ sol, hepsi uydurdukları sınırlar. İcat edilmiş şeyler. Hayat çok yalın, çok basit. Töre belli... Töre ne? Toprak herkesin, oturduğun yurt senin, yurt dediğim aslında minimalist, taşınabilir bir ev. Atlarının koştuğu yer kadarına kimse karışmaz. Yalan söylemeyeceksin, çalmayacaksın... Çar, Kazakistan’a geldiği zaman ilk yaptığı şey, bütün nehirlerin kenarındaki iki km’lik toprakları kendi toprağı ilan edip hayvanlarını su içirmeye götüren herkesi öldürmekti. Çünkü yurttan gelenlerin hayvanları su içmezse ölürler. Böylece insanlar, Ruslar’ın kurduğu kentlerde köle olurlar. Uygarlık değil, bu bildiğiniz barbarlıktır. Mezopotamya kentleri, Mısır da dahil, Roma da Bizans da öyledir. İşin ilginç yanı, tüm bu eski uygarlıklarda doğal felaketlerle sınılanmış ve ortadan kalkmıştır. Ama ürettikleri sistem halen devam ediyor. İnsanların çalınıp köleleştirildiği yerlerdir buralar. Böyle bir düzenin olduğu yerde şu an bu problemi çözmeye çalışıyoruz. Tabiat tokadını atar, öğretir. Aborjin neresi yanacağını bilir, orası yanmadan yakar orayı. Avustralya yönetimi ise yasaklar. Bütün orman yanar. Kadim bilgi budur.

Nasıl bir yere yaklaşıyor?

İnsanlık, 10 bin yıldır öldürmeye ve doğayı hoyratça tüketmeye doyamadı. Şimdi antrakt... Dünyanın kaynakları daraldı. Burada apokaliptik bir şey anlatmıyorum aslında. Olan, gezegenin kendi doğasındaki değişim ve olayların etkisi. Eğer aklımızı başımıza almaz isek büyük bir ihtimal, insan kendi başına büyük işler açacak. Bunu görmezden gelmek akıldışıdır. Bütün yapıyı değiştirmemiz gerekiyor.

Uzay Yolu adında 1969'da başlayan bir dizinin çocukluğumda hastasıydım. İki yıl önce tüm sezonları tamamen tekrar izledim. Dizide geçiyor: Kaptan, Data diye bir karaktere soruyor: Bir gezegendeki en tehlikeli türü nasıl anlarsın? Cevabı gayet basit oluyor. "Dışkısında gezegendeki diğer türlerin parçaları bulunan en tehlikelidir. En tehlikeli tür, bütün türleri yiyendir." İnsan, ürettiği kültürden ders alıp kendini bir an önce gezegen ve diğer canlılar için tehlike olmaktan çıkarmalıdır.

Bize geri dönersek, herkes İstanbul'a gelmek istiyor. Hâlbuki Anadolu, çocuk yetiştirmek için çok daha elverişli. Çocuğunuz servise binmiyor, yolda yürüyor. Hayatla teması var. Çocuğunuzun arkadaşını sokakta görme imkânınız var. Bulunduğün küçük şehirde yürüyüş yapma şansın var. Şehirlerde ise spor salonunda koşalım diye para veriyoruz. Sen temiz hava alıyorsun. Tavukların, kedin, köpeğin, istersen keçin var. Biz temiz hava alabilmek için arabaya binip ormana gitmeye çalışıyoruz. Bunlar için para harcıyoruz. İstanbul'da karşınızdaki apartmanın kirli cephesine bakarak mı ömür geçecek? Depremi beklerken kirli havadan, kötü beslenmeden, yetersiz sağlık hizmetinden yitip gideceğiz.